

Yanmetin-Çeviri İlişkisi Bağlamında Orhan Pamuk'un *Beyaz Kale* Eserinin Rusça Çevirileri

Russian Translations of Orhan Pamuk's *Beyaz Kale* in The Context of the Paratext–translation Relation

Nuray Dönmez¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Konya, Türkiye

Sorumlu yazar/

Corresponding author : Nuray Dönmez

E-posta / E-mail : nuray.donmez@selcuk.edu.tr

ÖZ

Yanmetinler, bir metnin çerçevesini oluşturarak sanat eseri olmasında bütünlüyci rol oynayan, okurun metne yönelik algı oluşturmada önemli bir işleve sahip olan, metnin çevresinde yer alan ve onunla bağlantı kuran öğelerdir. Çeviride ise yanmetin unsurları çeviri esnasında çevirmenin yolculuğuna eşlik eder ve çeviri metinle bütünleşir. Araştırmanın inceleme nesnesi Orhan Pamuk'un çerçeve hikâye tekniğiyle kaleme aldığı *Beyaz Kale* eseridir. Eser Rusçaya yapılan çevirileri üzerinden yanmetinsellik açısından incelenecektir. Söz konusu inceleme çevremetin unsurları özelinde ele alınacaktır. Çalışmanın amacı; Orhan Pamuk'un Rus erek kültürün edebiyat dünyasında Türkçe roman yazarı olarak çevremetin unsurları aracılığıyla edindiği yeri göstermektir. Bu unsurlar betimleyici yöntem kullanılarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda; çeviri eser kapaklarında kimi zaman Osmanlı döneminin ön plana çıkarıldığı ve tarihsel zemine odaklanıldığı, kimi zaman ise eserin mistik yönüne değinilerek ikiz- benzer teması ve yazarın hemen hemen her eserinde karşılaştığımız gizem ve esrar vurgusunun kapaklara taşındığı görülmektedir. Çevirmen notlarından ve çevirilerin tümünden yapılan incelemeden yola çıkarak eser özelinde çevirmenlerin genel olarak yabancılaştırma stratejisine başvurduğunu söylemek olasıdır. Her iki çevirmen de Rusça dil normlarını karşılayan bir çeviri ortaya koymuştur. V. B. Fyonova'dan sonra M. Şarov'un eserin yeniden çevirisine ihtiyaç duymasına, iki çevirmen arasındaki kuşak farkı da göz önünde bulundurulduğunda, estetik bir çeviri dilinden sade bir çeviri diline geçiş olması gerekçe olarak gösterilebilir.

Anahtar Kelimeler: çeviribilim, çeviride yanmetinsellik, Orhan Pamuk, Beyaz Kale, çerçeve hikâye

ABSTRACT

Paratexts are the elements that play an integral role in creating the framework of a text and making it a work of art. They have an important function in the perception of the text and are located around and connect with it. In translation, paratext elements accompany the translator's journey during translation and integrate with the translated text. This study explores the work of Orhan Pamuk, entitled *White Castle* using the frame story technique. *White Castle* is examined in terms of paratextuality through its translations into Russian. Paratext elements are specifically discussed. The aim of the study is to observe how Orhan Pamuk is perceived as a Turkish novelist in the literary world of the Russian target culture via paratext elements. The descriptive method has been used to discuss these elements. The findings reveal that the Ottoman period is sometimes highlighted, and the historical background is focused on. Moreover, the mystical aspect of the work is touched upon, and the twin-similar theme and the emphasis on the mystery that we encounter in almost every work of the author are carried to the covers. Based on the translators' notes and the analysis of both translations, we can deduce that the translators generally apply foreignization in the translation of the work. Both translators produce a translation that adheres to Russian language standards. M. Sharov decided to re-translate the work after V. B. Fyonova's translation because of the generation gap between the two translators and the transition from an aesthetic translation language to a simple translation language.

Keywords: translation studies, paratextuality in translation, Orhan Pamuk, White Castle, frame story

Başvuru / Submitted : 09.09.2023

Revizyon Talebi /
Revision Requested : 16.10.2023

Son Revizyon /
Last Revision Received : 26.10.2023

Kabul / Accepted : 26.10.2023

Online Yayın /
Published Online : 15.12.2023

This article is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0)

EXTENDED ABSTRACT

“Paratext,” “Supertext,” and “Intertext” are elements of the much more comprehensive concept of “text within the text.” Paratexts are the elements that contribute to the framework of a text and transform it into a work of art, play an important role in the reader’s perception of the text, and are located around the text and connected to it. J. Derrida and G. Genette introduce the concept of paratext, which is used in pragmatic studies.

In translation, paratext elements have a functional role in understanding a text and recognizing the work of the target culture reader. Considering a work’s pre-translation and post-translation processes, paratext elements appear as primary elements that witness these translation processes and form an integrity with the text. A translated work employs peritextual elements to appeal to the target reader, or to make a sound with its translation. Concerning a translated work, elements that may appear in written, visual, or auditory form outside the main text are crucial in the reception of the work in the target culture.

White Castle has been chosen as the object of the study. Translations of the work in Russian by V. B. Fyonova in 2005 and 2007 and by M. Sharov in 2016 and 2017 have been analyzed in terms of paratextual elements. The review has been explicitly discussed in terms of peritextual elements. The elements in question have been revealed using the descriptive method. This study aims to observe how Orhan Pamuk is perceived in the literary world of the Russian target culture as a Turkish novelist through peritext elements.

Paratextual elements, especially the front covers of translated works, are a part of the author’s journey of circulation in the target culture. On some covers, the Ottoman period in which the work is written is highlighted by visuals such as orientalist patterns, heroes in Ottoman costumes, mosques, and domed structures symbolizing Islam. In some covers, the mystical aspect of the work is touched upon, and the twin-similar theme and emphasis on mystery that we find in almost every work by the author are carried over to the covers. The covers also depict the power balance of the country whose translation is being published. In the four different editions examined, the translator’s name appears on the inside cover, rather than on the front or back cover. Hence, we can argue that this situation hinders the visibility of translators.

Peritexts make bridging the gap between the translated text and the target text easier. The translator’s explanatory notes strengthen the bond between the translator and the target reader, allowing them to stay in touch and communicate. During the translation adventure, the translator may have needed to consult various dictionaries (etymological, annotated, etc.) and sources (Ottoman period books, etc.). These notes bring the translator’s effort to understand and analyze the source text in detail.

In the notes explaining words like place names and titles used in the Ottoman period, and cultural elements, Fyonova’s translation have more translator notes than Sharov’s translation. Fyonova’s tendency to make herself more visible as a translator may explain her inclusion of numerous explanations. Furthermore, this could be an attempt to introduce the Russian reader to Orhan Pamuk and Türkiye, familiarize them with him, or bring him closer to the readers. M. Sharov’s translation has less translator notes is possibly because of the motive to make the author untouchable and not interfere with the work and the author.

In the translations, the “On the White Castle” section, which is at the end of the work in the source text, is not included. This particular section explains the sources and heroes the author uses in the work, his research, the writing stages, etc. It essentially provides information about the book’s foundation. Therefore, the Russian reader who is unaware of this chapter is deprived of its content and cannot recognize the author’s life traces and the shadows of the heroes who influenced the author.

Both translators have produced a translation that meets Russian language norms. Considering the generation gap between the two translators and the transition from an aesthetic translation language to a simple translation language, M. Sharov decided on retranslating the work after V. B. Fyonova’s translation. When an award-winning and successful author’s work is translated, the publishing house in the target language ensures a commercial return. Commercial concerns may be at the root of the two translators’ decision to choose Nobel Prize winner Orhan Pamuk and translate his works into Russian.

GİRİŞ

Yanmetinler, metnin gövdesinde başka bir ifadeyle çekirdek metinde yer almayan ancak metinle bağlantılı ve metnin çevresinde olan tamamlayıcı unsurlardır. Bu durumda bir metinden başka bir metne geçiş, farklı bir ifadeyle “metin içerisinde metin” söz konusudur. “Metin içerisinde metin” kavramı ilk olarak Yu. M. Lotman’ın *Kültür ve Patlama* (Kultura ı vzriv) adlı kitabında kullanılmıştır. “Anlam bulunduğu ortamından koparılan bir metin parçası başka bir anlamsal alana sokulur ve yeni işlevler kazanır. ‘Metin içerisinde metin’, yazarın metnin bölümlerini kodlarken yapısal sınırlarını aşarak birinden diğerine geçip yeni anlamlar ürettiği retorik bir yapıdır” (Lotman, 1992, ss. 110-111). Böylece

metin farklı bir seviyeye ve anlama kavuşur. Bu bağlamda yanmetinsel unsurlar altında yer alan her bir başlık “metin içerisinde metnin” üyesidir. Yanmetin kavramı ise J. Derrida ve G. Genette tarafından ortaya konur ve edimbilimsel araştırmalarda kullanılır. Bu kavram “eserin başında ve sonunda yer alan, metnin çevresindeki olgular” anlamına gelir. Akademisyen L. G. Vikulovaya'ya göre metnin bu şekilde çevrelenmesi, onu tamamlanmış sanatsal bir eser haline getirir (Borbotko, 2011, s. 20).

Çalışmanın içeriğinde yanmetin kuramcılarının görüşlerine yer verilecek, yanmetin-çeviri ilişkisi ortaya konacak, yazar hayatı ve eser çözümlemesine değinilecek, uygulamada ise bütüncü olarak seçilen *Beyaz Kale* eserindeki çevremetin unsurları incelenecektir.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bizzat Genette'in belirttiği gibi;

“bazı kitaplarda önsöz bulunmaz, bazı yazarlar röportaj vermekten kaçınabilirler ve bazı dönemlerde yazarın adının, hatta yapının başlığının bile belirtilmesi zorunlu değildir. Yanmetinlerin üretilmesinde kullanılan yöntemler ait oldukları döneme, kültüre, tarza, yazara, yapıta ve yapılacak baskı sayısına göre sürekli bir değişim halindedir” (Genette, 1997, s. 3).

Bu noktadan bakıldığında, Genette'in sunduğu kuramsal çerçeveye yapılacak araştırmanın amacı doğrultusunda bir sınırlama getirilmesi kaçınılmaz bir hale gelmektedir. Genette'in çevremetin ve dışmetindeki yanmetinsel unsurlar arasındaki farklılığın üzerinde durması, çağdaş çeviri kuramları ışığında düşünüldüğünde ayrı bir önem kazanmaktadır. Zira bu farklılık, iki türlü çeviri araştırma yöntemine olanak tanımaktadır: Bu yöntemlerden ilki betimleyici araştırma yöntemidir. Betimleyici yöntem; erek metni içinde bulunduğu kültür dizgesinin bir olgusu olarak değerlendiren ve araştırma temelinde ait olduğu toplumun çeviri gerçeklerine ulaşmanın yer aldığı betimleyici çeviri çalışmalarına başvuran bir yöntemdir. Betimleyici çeviri çalışmalarının veri olarak ele alacağı temel ögenin erek metin olduğu dikkate alındığında, Genette'in metin içindeki yanmetinsel unsurlar olarak nitelendirdiği, temel metnin destekçisi olan her bir metinsel ögenin, bu tür bir çeviri araştırması için önemli ipuçları sağlayacağı ortadadır. Diğer yöntem ise artsüremli inceleme yöntemidir. Bu yöntem yanmetin unsurlarını dışmetin kolu üzerinden ele alan çalışmalarda eserin erek kültürde dolaşım ağını, alımlanma şeklini ve kazandığı konumu göstermesi açısından yardımcı bir yöntemdir; ancak yanmetin öğelerinin geniş dağılımı dikkate alındığında çalışmada çevremetin unsurları özelinde inceleme yapılması uygun görülmüştür. Bu nedenle çalışmada sadece betimleyici yöntemle başvurulmuştur.

BULGULAR

1. Yanmetinsellik - Çeviri İlişkisi

Yanmetin, birçok bölümden oluşan karmaşık bir bütünün çok düzeyli ve çok kollu bir modelidir. Etkin bir okuma öncesinde ve sonrasında metnin değerlendirilmesini değiştirerek ve biçimlendirerek okuyucuyu etkiler. Eserin başında ve sonunda yer alan olgular, metnin sınırlarını ya da başka bir deyişle çerçevesini oluşturan unsurlardır. Metnin çerçevesi, eserin giriş (yazar adı, başlık, altbaşlık, içerik, atıf, epigraf, önsöz/ giriş, vb.) ve sonuç (yazar sonsözü, notlar, yorumlar, vb.) kısımlarından oluşur.

“Önsöz, giriş ve diğer öncesindeki okuma metinleri incelendiğinde, J. Derrida, her birinin ayrı bir görevi olduğunu belirtir: metni okuyucuya sunmak, okumadan önce metni görsel açıdan görünür kılmak gibi (aktaran Olizko, s. 62)”.

G. Genette, yanmetnin daha kapsamlı bir yorumunu yapar (aktaran Olizko, s. 62). Yanmetni, “çevremetin” (perimetin) ve “dışmetin” (epimetin) olarak ikiye ayırır. Çevremetin doğrudan yazınsal bir eserle ilişkilendirilmiş unsurları içerir. Örneğin; yazar adı, başlık, alt başlık, epigraf, önsöz, atıf, kapak, sonsöz. Dışmetin ise kitabın dışında kalan ama metinlerarasılık bakımından onunla bağlantısı olan konuşma türlerini ifade eder. Dışmetinsel unsurlar kitabın toplumsal çevresinde yer alan öğelerdir. Örneğin; yayın epimetni (incelenen eserle ilgili yazılan makaleler, basında yer alan haberler, ödüller, vd.) ve özel epimetin (yazışmalar, kişisel günlükler vb.). Bir yandan eser yapısal ve anlamsal düzene sahip olurken, diğer yandan metin-yanmetin hiyerarşisinde farklı düzeylerde yer alan ayrı ayrı metinleri içerir. “Metnin alımlanması ve yorumlanmasındaki rolleri, kimi zaman o denli önemlidir ki yanmetinsel unsurların bazıları metnin ayrılmaz parçaları” (Aktulum, 2000, s. 85) haline gelerek, okurun metinle ilk karşılaşmasını büyük oranda etkiler. Bu bağlamda düşünüldüğünde, yanmetin kavramının hem yazınsal, hem de sosyo-kültürel bir işleve sahip olduğu görülmektedir.

Genette'in yanmetinleri tanımlayabilme sürecinde izlediği yöntemin temelinde, inceleme altına alınacak yanmetinlere yönelttiği, “nerede”, “ne zaman”, “nasıl”, yanmetinlerin “kimler tarafından”, “kimler için” meydana getirildikleri ve yanmetinlerin amaçlarının ne olduğuna ilişkin sorular yatmaktadır (Genette, 1997, s. 3). Bu soruların her birinin

cevabının, belirli bir dönemde, belirli bir ülkede üretilmiş çeviri eserlerin ait oldukları kültür dizgesi içinde ne gibi bir işleve sahip olabilecekleri konusunda da önemli ipuçları vereceği açıktır.

Çeviride ise yanmetin unsurları; bir metnin erek kültür okuru tarafından anlaşılmasında ve eserin popülerlik kazanmasında işlevsel bir göreve sahiptir. Bir eserin çeviri öncesi ve çeviri sonrası süreçleri göz önünde bulundurulduğunda, yanmetin unsurları bu çeviri süreçlerine şahitlik eden ve metinle bir bütünlük oluşturan öncül unsurlar olarak karşımıza çıkar. Çeviri bir eser erek okura hitap edebilmek, başka bir ifadeyle çevirisiyle ses getirebilmek için çevremetin veya dışmetin öğelerinden yararlanır. Ana metnin dışında yazılı, görsel veya işitsel olarak karşımıza çıkabilecek unsurlar, söz konusu çeviri bir eser olduğunda erek kültürde eserin alımlanmasında oldukça önemlidir.

2. Beyaz Kale Üzerine

Beyaz Kale Orhan Pamuk'un *Cevdet Bey ve Oğulları ile Sessiz Ev*'den sonraki üçüncü romanıdır. Orhan Pamuk eserinde XVII. yy. Türkiye'sini İstanbul şehri üzerinden ortaya koyar. Bu nedenle *Beyaz Kale* bir yandan tarihi zeminin ön plana çıkarıldığı bir eser olarak okuyucuya sunulurken diğer yandan postmodern bir yaklaşımla ele alınan iki pencereyi bir romandır. Türkiye'de ilk olarak 1985 yılında basılan *Beyaz Kale* eseri, Türk korsanlara tutsak düşen bir Venedikli ile kendi benzeri olan ve "Hoca" lakabıyla tanınan kişinin efendi-köle ilişkisiyle başlayan hayat hikâyelerinden oluşur.

Astronomi, fizik ve resimden anlayan Venedikli, Osmanlı Hoca'ya köle olarak satılır. Hoca ve Venedikli aynı evi paylaşır, yıllarını aynı masanın başında kimi zaman kendi uydurma hikâyelerini yazarak, kimi zaman ise bilimsel keşif yolculuğuna çıkararak geçirirler. Hoca, Batı bilimine oldukça meraklıdır. Birlikte Paşanın yapacağı düğünü eşsiz kılmak için fişek gösterisi yaparlar, orduda kullanılması için silah geliştirirler, astronomiye merak salarlar ve "ben neden benim?" sorusu üzerine uzun uzadıya düşünürler. Padişahın rüyalarını yorumlarlar. Bazen onun çevresinde şekillenen bir hayata kapılırlar. İstanbul'u kaplayan veba üzerine kafa yorup salgının şehri terketmesi için padişahın desteğiyle tüm şehre kısıtlamalar getirirler. Türklerin hayvanları en çok seven padişahı, padişahın rüyaları, veba, silah yapımı üzerine uzun uzadıya konuşurlar.

Gerçek ile hayalin karması olan hikâyelerin "günden geceye doğru ilerlemesiyle, gölgeler yavaş yavaş yer değiştirir" (Pamuk, 1994, Arka kapak). İkiz-benzer temasıyla yoğrulmuş kişilik arayışı, efendinin köleye kölenin efendiye hakim olma gayreti üzerinden eserin tümüne işler:

Ben orada olmalıydım, çünkü ben Hoca'nın kendisiydim! Tıpkı, sık sık gördüğüm korkulu rüyalarda olduğu gibi, dışarıdan gördüğüm kendimden ayrı düşmüştüm; kendimi dışarıdan gözleyebildiğim için, demek ki, bir başkasıydım; kimliğine büründüğüm bu başkasının kim olduğunu öğrenmek bile istemiyor, önümden beni tanımadan geçen kendime korkuyla bakarken, bir an önce katılmak istiyordum ona (Pamuk, 1994, s. 109).

Köle ile efendinin kimlik değiştirdiği postmodern roman *Beyaz Kale*, iki öykünün iç içe geçmesiyle çerçeve hikâye tekniğinin kullanıldığı bir eser olur.

Çerçeve hikâye basit bir hikâye antolojisi değil, öncelikle diğer anlatıları sunma amacıyla oluşturulan kurgusal bir anlatıdır. Özellikle masallar ve masalsı anlatılar söz konusu olduğunda karşılaşılan bu kurgu tarzı ile birbirinden bağımsız çok sayıda hikâye veya masal arasında dalga biçimli bir bağ kurulmaktadır. Bu tür metinlerde olaylar, merkezden çevreye yayılan, iç içe geçmiş, girift daireler gibidir ve merkezde yer alan ana olaya bağlı olarak uzayıp giden yan olaylar, hikâyeler bulunmaktadır (Fidan, 2012, s. 75).

Beyaz Kale'de *Sessiz Ev*'e gönderme yapılırken, *Sessiz Ev*'de *Cevdet Bey ve Oğulları*'na gönderme yapılmaktadır. (Pamuk, 1995, s. 144). Bu durum yazarın postmodernist bir yaklaşımla karakterleri bir sonraki esere taşıma geleneğini devam ettirdiğini göstermektedir. Öykünün birinde Venedikli köle ile Osmanlı efendisinin ortak serüveni anlatılırken, diğer öyküde yazarın *Sessiz Ev*'in kahramanı Faruk Darvinoğlu'ndan çok etkilenmesi nedeniyle onun ağzından eserin giriş kısmında bulunan bir el yazması üzerinden esere giriş yaptığı görülmektedir. Bir tarihçi olan Faruk Darvinoğlu, 1982'de Gebze Kaymakamlığına bağlı bir arşivde bulunduğu bir el yazmasından bahseder. XVII. yy.'a ait olan bu el yazmasını Türkçeye çevirir. Darvinoğlu hikâyeye bir bağ kurar ve onu tekrar tekrar okur. Hikâyeyi yayınlamaya karar verir.

Venedikli köle ve Hoca kimlik değiştirdikten sonra Hoca (eski) Venedik'e gider. Şimdiki efendi Hoca İtalya'daki ailesi ve nişanlısından eski Hocaya tüm detaylarıyla bahsetmiştir. Şimdiki Hoca'nın Venedik'teki kız kardeşine olan sevgisi, romanın giriş bölümünde Faruk'un değindiği *Sessiz Ev* romanında öldürülen Nilgün'ü anımsatır (Cihan, 2016, s. 107): "Baştaki ithafı görenler bunun özel bir anlamı olup olmadığını soracaklardır. Her şeyi birbiriyle ilgili görmek, sanırım günümüzün hastalığıdır. Bu hastalığa ben de kapıldığım için bu hikâyeyi yayımlıyorum" (Pamuk, 1994, s. 10).

Pamuk, eserinin sonunda yer verdiği "Beyaz Kale Üzerine" başlıklı bölümde *Cevdet Bey ve Oğulları* bittikten sonra *Beyaz Kale*'nin genel çerçevesinin aklında olduğunu belirtir. Tarihi roman türü üzerine ise bir eleştirmenin düşüncelerine yer verir: "Yazdığım ilk tarihi hikâyelerden birini okuyan bir eleştirmen, benim günün önemli sorunlarından kaçmak için

tarihe sığındığını söylemiş” (s. 185). Pamuk, eleştirmenin bu düşüncesini onaylar. Kahramanlarının kişilik yapılarını Leonardo Da Vinci'nin çocukluğu ve silah yapma tutkusunu, Katip Çelebi'nin kitap kurdu oluşu etkilemiştir. “Niye ben benim?” sorusunun çıkış noktası ise Arthur Koestler'in *Uyurgezerler*'deki Kepler yorumudur. İnsanların okuduklarından ziyade duyduklarıyla kendilerini değiştirme eğilimleri olduğu için yazar, Hocanın bilimi Batıdan gelen birisinden öğrenmesine karar vermiştir.

Pamuk, Venedikli köle ve Hoca arasındaki ilişkiyi Hegel'in efendi-köle kavramından esinlenerek işler. Bunun dışında ikiz-benzer teması üzerine Amerikan Üniversitesi kütüphanesinde çok sayıda kitap okur. Yazar, Faruk'a yazdırdığı giriş bölümünde ise okuduğu Stendhal'in *İtalya Hikâyeleri* nden öğrendiği eski, bulunmuş el yazmasından etkilenerek oluşturur bölümü. Olay, XVII. yy. ortalarında geçmektedir. Venediklinin esir düşmesi ve sahte hekim olarak geçirdiği günleri Cervantes gibi Türklere esir düşen adsız bir İspanyolun ikinci Filip'e sunduğu kitaptan, Venediklinin hücre hayatını ise Osmanlı gemilerinde kürek mahkûmluğu yapan Baron W. Wratislaw'ın zindan günlerinden esinlenerek kaleme aldığını, İstanbul'a gelen Fransız Bosbecq'in mektuplarından veba günlerini esinlendiğini belirtir. Okuduğu yazarlar da Pamuk'un padişahın hayatından kesitlere yer verdiği yerlere nüfus eder. Bu nedenle *Beyaz Kale* eserinin temelinde anıştırma tekniği yer almaktadır. Aktulum'un tanımıyla;

Metinlerarasılığın çok kullanılan bir biçimi olan anıştırma, bir metne, bir düşünceye, bir şeye doğrudan belirtmeden sezdirim yoluyla gönderme yapılmasıdır. Açık seçik göndermede bulunmadan bir kişi ya da nesne konusunda düşünceyi uyarma biçimi olan, söylenmesi gereken şeyin açıkça, doğrudan belirtilmek yerine yalnızca telkin edildiği anıştırmada, anıştırılan metin ile anıştırma yapan metin arasında örtük bir “söleşim” başlatılır (Aktulum, 2011, ss. 419-420).

Cervantes, İnebahtı Savaşı esnasında Türklere esir düşmüştür ve bir kolunu kaybetmiştir. Yaşamından bu kesiti *Don Kişot* romanına da yansıtmıştır. Orhan Pamuk da *Beyaz Kale* eserinde Venedikliyi Türklere esir düşürmüştür. Kürek mahkûmu olmamak için Venediklinin hekim olduğunu söylemesi; ancak karşısına kolu kopmuş biri çıkınca hekim olduğunu inkâr etmesi, bize Don Kişot'u hatırlatmaktadır. Hocanın İtalya'ya gittikten sonra kitaplar yazıp zengin olması, yine anıştırma ile Don Kişot'a yönelik bir göndermedir. Eseri anıştırma metin türüne sokan bir diğer konu ise M. Gonçarov'un *Oblomov* romanında Oblomov'un hayata karşı kayıtsız kalışı, Hoca ile Venedikli'nin bir dönem hayata bakış açılarını yansıtması açısından benzerlik göstermesidir. Oblomov'un çiftliği ile ilgilenen kâhyanın Oblomov'u dolandırması, Hoca ile Venedikli'nin Gebze'de köyleri gezerken kâhyanın kendilerini ne kadar aldattıklarını anlamaya çalışması da iki eserde ortak işlenen temalardan biridir (Kunduracı & Dayanç, 2021, ss. 181-182).

Doğu ve Batı kültürünün etkileşimi *Beyaz Kale*'de Doğu ve Batı kültürünün temsilcileri olan kahramanlar üzerinden sergilenmektedir. Doğu ve Batı sorunsalı üzerine Orhan Pamuk şu görüşlerini ortaya koyar:

“Doğu ve Batı, dünyanın iki yarısını paylaşıyorlardı: İyi ile kötü, ak ile kara, şeytan ile melek gibi bütünüyle birbirinin tersi, reddi, karşıydılar. Bu iki âlemin, hayalperestlerin sandığı gibi, birbirleriyle uzlaşıp barış içinde yaşamalarına imkân yoktu hiç. İki âlemden biri, her zaman üstün gelmiş, her zaman iki dünyada biri efendi, öteki köle olmak zorunda kalmıştı (Pamuk, 2003, s. 296).

Hoca (efendi) ile Venedikli (köle) ilişkisinde de (sıfatlar gerçekte tam tersi olsa da) kölenin –efendi tarafından hor görüldüğü zamanlarda bile- kendini farklı ve üstün görmesi, kahramanların kimlik arayışı yolculuğunda tarihsel geçmişleri ve toplumların sosyolojik yönleri düşünüldüğünde Batı ile Doğu çekişmesinin resmini göstermektedir.

3. Çevremetinsel Unsurlar

Orhan Pamuk Rusçaya eser çevirisi yapılmış olan az sayıdaki Türk yazarlardan biridir. Çalışmada üzerinde durulacak olan çevremetinsel unsurlar; eserin sunduğu malzemeler doğrutusunda ön kapak, arka kapak, çevirmenler, çevirmen notları, ithaf ve alıntı başlıklarını kapsayan bir çerçevede ele alınacaktır.

3.1. Yazar Adı ve Orhan Pamuk

Yanmetnin yapısındaki önemli bileşenlerden biri; eseri yaratan kişinin adıdır. Olizko (2010), “Bir eserle tanışma eserin başlığıyla başlar” (s. 62) diyen görüşe katılmıyoruz” der. Eserde yazar adı, söz konusu kitabın hangi edebi akıma özgü olduğunu belirlemede ilk belirtidir. “Yazar adı iki açıdan da işe yarar gibidir. Bir yandan metin yazarın adını ‘kamulaştırır’ ve onunla bölünmez bir bütün haline gelir, diğer yandan yazarın adı metni sahiplenir, kendine mal eder” (a.g.e., s. 62).

Postmodern roman türünün önde gelen yazarlarından olan Orhan Pamuk, 1952'de İstanbul'da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak doğar. Çocukluk, gençlik ve hatta hayatının büyük bir bölümü Nişantaşı'nda geçer. Yazar, tarihi ve bugünüyle yaşadığı şehrin hayatına yansımaları eserlerine ilmik ilmik işler. Okumayı tutku haline getiren ve yazar olmayı kafaya koyunca Mimarlık Fakültesini yarıda bırakan yazar, ilk olarak babasının kütüphanesinden beslenir. Daha sonra kendi kütüphanesini oluşturur. Türk romanlarından ziyade romancılarından etkilendiğini ve Batı romanından öğrendiklerini şöyle özetler:

“... Türk romancılarından çok şey öğrendim, ama roman tekniği, roman dili, biçimsel olanaklar konusunda değil, “yazarlık tutumu”, “yazarlık tavrı” diyebileceğim bir şeye ilişkin oldu bilgilerim. Ama öğrendiklerim yazarlık işinin kendisine, romanlarımdaki dünyanın özüne ilişkin şeyler değildir hiç. Onları Batı romanından öğrendim” (Yazarın *Öteki Renkler* eserinden aktaran Balcıoğlu, 2020, s. 21).

Türk edebiyatının ve Dünya edebiyatının önemli kalemlerinden biri olan Orhan Pamuk, 2006 yılında aldığı Nobel Edebiyat Ödülü dışında Grinzane Cavour Ödülü, *Benim Adım Kırmızı* ile Uluslararası Dublin Edebiyat Ödülü (2003), Alman Yayıncılar Birliği Barış Ödülü (2005) ve *Veba Geceleri* ile Sedat Simavi Edebiyat Ödülü (2021) vd. sahibidir.

3.2. Eserin Başlığı

Metnin “başlığı”, yanmetnin çevremetin unsurlarından biridir ve kendine özgüdür, bağımsızdır. Bunun yanı sıra metnin ayrılmaz parçasıdır ve ana metinle iç içedir. Başlık bilgisinin önemi, eserin içerik planını ortaya koymasındadır. Bunda yazarın ve okuyucunun sahip olduğu temel bilgiler önem taşır. Metnin kendisi gibi başlığı da okuma öncesi okuyucunun üzerinde bir etkiye sahiptir. Bu çalışmada konu edinen eser *Belaya Krepost* (Белая Крепость) adıyla dolaşıma girmiştir.

“Beyaz kale Doppio, Osmanlı ordusunun fethetmeye çalıştığı Avrupa’daki güçlü kalelerden biridir. Doppio kalesi Polonyalılar, Avusturyalılar, Macarlar ve Kazaklar tarafından savunulmuş, böylece fethedilememiştir. Beyaz kale Batı dünyası için bir metaforudur. Beyaz renk saflığı, başlangıcı, kökeni, . . . insan hayatını, ülke hayatını sıfırlamayı (yeniden başlatmayı) sembolize eder” (Gruzdeva, 2017, s. 79). Gücü ve ihtişamıyla tarihsel miras beyaz kale, Pamuk’un eserine başlık olarak seçmesinde etkili olmuştur.

3.3. Ön ve Arka Kapaklar

Sosyal, kültürel, ideolojik vb. gibi birtakım faktörler çeviriyi ve yanmetnin unsurlarını etkiler. Yanmetnin unsurlarından olan kitap kapakları da çeviri bir yapının erek kültürde nasıl alımlanacağını göstermesi açısından belirleyicidir. Kapaklar, okuyucunun eser seçiminde etkili olan unsurlardan biridir. Okurla eserin ilk karşılaşması, “kitabın kendini okura anlatmaya başladığı ilk yer” (Çelik, 2008, s. 27)’dir. Ön veya arka kapakta yer alan resimler, yazılar, yazı stilleri, yorumlar, çevirmenler vd. okurda metne yönelik genel bir algı oluşturur. Okur, bu unsurların etkisi altında kitabı okumaya başlar.

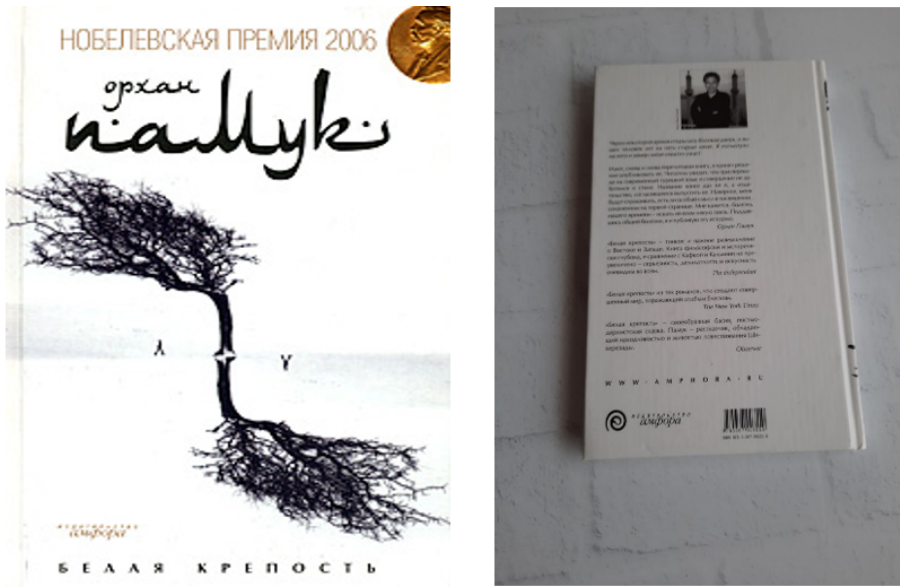

Şekil 1. 1. Kapak (2005-1.Baskı)

Beyaz Kale'nin 2005'te çıkan ilk baskısında ön kapakta yakın fonda geleneksel Osmanlı kıyafeti içinde Hoca yer almaktadır. Arka fonda ise Venedikli görülmektedir. Venediklinin kıyafeti sıradan ve gösterişsizdir. Hocanın kafasında fes, Venediklinin kafasında ise kavuk vardır. Hoca her iki elinin işaret parmaklarını kaldırmıştır. Bu hareketin Hocanın Venedikli üzerinde kurduğu otoritenin göstergesi olduğunu söylemek mümkündür. Kapakta yazar adı ve soyadı hat sanatı kullanılarak yazılmıştır. Üst bölümde oryantalist bir şekil beyaz fon üzerine mavi renkte verilmiştir. Kapağın alt tarafında ise eser adı vardır. Aşağıda belirtilecek olan diğer ön kapaklardan farklı olarak burada yazarın henüz almadığı

için Nobel ödüllü olduğunu gösterir bir ibare yoktur. Kapakta Hoca ve esirin yer alması bize eserin kaynak dildeki kapağını çağrıştırmaktadır.

Arka kapakta ise tanıtım metni karşımıza çıkar. Tanıtım metni okura yazar ve kitap konusuyla ilgili özlü bilgi sunan metinlerdir. Arka kapakta Orhan Pamuk'un arka fonda deniz ve minerallerin olduğu fotoğrafı oryantalist bir desen arasına oturtulmuştur. Kapakta yer alan yazılarda ilk paragrafta Venediklinin Hocayı ilk gördüğü anda hissettikleri eserden alıntılanarak verilmiştir: "Az sonra odanın öteki kapısı açıldı, içeri benden beş yaş kadar büyük biri girdi, yüzüne bakınca şaşırım, korktum birden!" (Pamuk, 2005, s.1). İkinci paragrafta Faruk Darvinoğlu'na ait bölümde yer alan "Böylece yeniden ve yeniden dönüp okuduğum kitabı yayımlamaya karar verdim. Kitabı günümüz Türkçesine çevirirken hiçbir üslup kaygısı gütmeyeceğimi okur görecekler. Kitabın adını ben değil, yayımlamayı kabul eden yayınevi koydu. İlk sayfadaki ithafı görenler belki bunun özel bir anlamı olup olmadığını soracaklardır. Her şeyde bir bağlantı aramak sanırım günümüzün hastalığı. Bu hastalığa ben de kapıldığım için bu hikâyeyi yayımlıyorum" (Pamuk, s. 1) alıntısı bulunur. Alt kısımda ise Amfora yayınevini adı ve Moskova'da bulunan Bolero kitap mağazasının internet sitesi adresi yer almaktadır.

Şekil 2. 2. Kapak (2007-2. Baskı)

2007'de çıkan kitabın ikinci baskısında ise ön kapak diğer kapaklara kıyasla felsefi bir içeriğe sahiptir. Kapakta beyaz zemin üzerinde siyah bir ağaç vardır. Kapak yarıdan ikiye ayrılmaktadır. Bir yarısında ağacın kendisi, diğer yarısında ise gölgesi yer almaktadır. Bu durum Hoca ve Venedikli arasındaki benzerliği, ikiz-benzer temasını çağrıştırmaktadır. Eserin sonuna doğru Hoca ile Venedikli birbirlerinin yerine geçtikleri için adeta birbirlerinin gölgesi haline gelmiştir. Bu kapak ayrıca doğu-batı imgelemine de çağrıştırmaktadır. Sonraki iki kapakta da olduğu gibi eserin 2006 Nobel Edebiyat Ödülü aldığı belirtilmiştir. İlk kapakta olduğu gibi yazar adı ve soyadı hat sanatı kullanılarak yazılmıştır. Kapağın alt kısmında eser adı yer almaktadır. Arka kapakta ise ilk kapakta olduğu gibi Orhan Pamuk'un arka fonda deniz ve minerallerin olduğu fotoğrafı kapağın üst tarafındadır. Sonrasında ilk kapakta olduğu gibi Venedikli ile Hocanın ilk karşılaşma anı ve Darvinoğlu'nun kitabı yayımlama sürecine yönelik dile getirdikleri anlatılmıştır. Ardından "The Independent" gazetesinin "Beyaz Kale, Doğu ve Batı üzerine incelikli ve önemli bir tefekkürdür. Felsefi bir kitaptır ve tarihsel açıdan oldukça derindir. Kafka ve Calvino ile karşılaştırmak abartı olmaz. Ciddiyet, incelik ve yetenek tüm eserde belirgindir"; "The New York Times" gazetesinin "Beyaz Kale özel bir ihtişama sahip mükemmel bir dünya yaratan romanlardan biri"; "The Observer" gazetesinin "Beyaz Kale bir tür postmodern masaldır. Pamuk, Şehrazat'ı ustalık ve canlılıkla anlatan bir anlatıcıdır" yorumları yer almaktadır. Amfora yayınevini adı ve internet site adresi ise kapağın alt tarafındadır.

İki farklı baskıda yer alan üçüncü kapakta Hoca ile Venediklinin üzerinde çalıştıkları; ancak tamamlayamadıkları namaz vakitlerini gösteren saat tasarısı yer almaktadır. Resmin alt bölümünde masanın başına oturup yazan kişi Hoca da olabilir, Venedikli de. Aynı durum ayakta duran ve yukarıya doğru bakan kişi için de söylenebilir; çünkü eserde iki şahıs bir noktadan sonra adeta tek bir ruh ve bedendedir. Ayakta duran kişinin yukarıya doğru bakması, kurduğu hayali resmeder gibidir. Saatin içinde kendisi ve beyaz sakalından yaşça büyük olduğunu anladığımız ve pelerinli

Şekil 3. 3. Kapak (2016- 3. Baskı; 2022-5. Baskı)

şık kıyafetiyle yer alan kişi Paşa olabilir. Eserde padişahın yaşı çok küçük olduğu için kapakta yer alan kişinin Paşa olma olasılığı yüksektir denilebilir. Arka fonda turkuaz renginin kullanılması ise Türklükle ilişkilendirilebilir. Batı kültürünün Türk kültürüne affettiği turkuaz rengi, Fransızca'da “Türk’e mahsus” anlamına gelmektedir (Baturlar ve Yaylagül, 2019, ss. 677-678). Ön kapakta eserin Nobel Edebiyat Ödülü’ne sahip olduğu da belirtilmektedir. Arka kapakta ise “The New York Times” ın kitap inceleme yazısında yer verdiği “Orhan Pamuk, Beyaz Kale romanının yayımlanmasından bu yana Jorge Luis Borges ve Italo Calvino ile karşılaştırılmaya hak kazanmıştır. İki büyük yazarın gölgesi, Şehrazat’ın büyüleyici hikâyelerini anımsatan bu cesur ve tuhaf romanı gölgeyor” bilgisi yer almaktadır. Sonraki satırlarda ise yazarın edebi hayatı ve *Beyaz Kale*’nin konusu üzerine şu sözler vardır:

“Orhan Pamuk, ‘melankolik şehrinin ruhunu bulmak uğruna’ Nobel Edebiyat Ödülü de dahil olmak üzere çok sayıda ulusal ve uluslararası ödülün sahibi olan ünlü bir Türk yazardır. Bir şehrin ruhu her zaman geçmişinde saklıdır, belki de bu yüzden Pamuk’un yeteneği *Benim Adım Kırmızı* ve *Beyaz Kale* gibi tarihi romanlarda bu kadar parlak bir şekilde sergileniyor. XVII. yüzyılda geçen *Beyaz Kale* romanının konusu, antik bir Arap minyatürü gibi hem basit hem de gizemlidir: genç bir İtalyan olan başkâhraman, Türkler tarafından esir alınır ve burada evrenle ilgili bilgiler edinme konusunda takıntılı garip bir adamın kölesi olur. Ancak en heyecan verici gizem, İtalyan esirin yüzüne tıpatıp benzeyen Türk bilim insanının yüzünde yatmaktadır. ‘Beyaz Kale’ romanının yeni çevirisini okuyuculara sunuyoruz”.

Pamuk ve eserine yönelik arka kapakta yer alan bu alıntıda yazarın kendisine yazar ve şair sıfatlarının yanı sıra şehir tarihçisi ünvanını da kazandıracak kadar eserlerine taşıdığı İstanbul ve tarihi vurgulanmıştır. Yazarın şehrin ruhunu *Beyaz Kale* dışında *Benim Adım Kırmızı*’da da öne çıkardığı belirtilmiştir. Ayrıca Pamuk’un romanlarındaki temel motif olan ve eserde kahramanların kişiliklerini kuşatan gizem motifi de alıntıda yer almaktadır. Sayfanın sağ alt köşesinde ise Labirent yayınevinin internet site adresi yazılıdır.

Şekil 4. 4. Kapak (2017- 4. Baskı)

Dördüncü kapak ise L. K. Tiffani'nin tablosundan bir kesittir. Tablonun özel bir adının olmadığı kitabın satışta olduğu bir internet sitesinde yer alan kitap künyesinde özellikle belirtilmiştir (Laboratoriya fantastiki. (t.y.)). Kapaktaki illüstrasyonda Venediklinin esir düştüğü korsan gemisi yer almaktadır. Geminin üst kısmında çekili olan bayrağın yazar ve eser adı yer aldığı için sadece uç kısmı görülmektedir. Arka fonda Osmanlı mimarisinde sıkça rastlanılan ve Müslümanlığın simgesi olan görkemli bir cami, caminin önünde ise yine dönemi yansıtan kubbeli bir yapı yer almaktadır. Bu kapakta da eserin Nobel Edebiyat Ödüllü bir eser olduğu belirtilmiştir. Alt kısımda ortada Petersburg'un önde gelen yayınevilerinden olan Azbuka yayınevinin adı yer almaktadır. Arka kapakta ise üçüncü kapaktaki gibi yazar ve eser üzerine bilgi ile "The New York Times" ın kitap inceleme yazısı / tanıtım metni yer almaktadır. Bunun dışında yayınevine ait olduğu ancak net okunamayan bir amblem, onun altında kapak tasarımında Luis Komfort Tifani'nin tablosunun kullanıldığı bilgisi ve Azbuka yayınevinin internet sitesi adresi belirtilmiştir.

Dört kitapta da ön veya arka kapakta çevirmen adına rastlanmamıştır. "Ön kapakta yazar adıyla beraber çevirmen adının yer alması, çeviriye ilişkin diğer aktörler arasındaki güç ilişkilerini, çevirmenin metin üretimi üzerindeki payının, denetiminin ve bir kılıcıl olarak prestijinin tanınırlığını açık bir biçimde ortaya koyması açısından son derece önemlidir (Kansu Yetkiner, Duman ve Avşaroğlu, 2018, s. 28). Rusça çevirilerde ise tam tersi çevirmen adları kapağın iç kısmına konumlandırılmıştır. Pamuk'un 2006 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldıktan sonra çıkan çevirilerinin tümünde ödül amblemi ön kapakta yer almaktadır. Bu yaklaşımın temelinde okuru kitaba çekme gayesinin yattığı söylenebilir.

3.4. Çevirmenler

Vera Borisovna Fyonova (1940-2003), Rus Türkolog ve Türk edebiyatı çevirmenidir. 1967'de Moskova Devlet Üniversitesi Doğu Dilleri Enstitüsü (1972'den beri Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Ülkeleri Enstitüsü) Tarih Bölümü'nden mezun olur. 1966-1992 yılları arasında SSCB Yazarlar Birliği Dışişleri Komisyonunda Türkiye, Afganistan ve İran edebiyatları üzerine danışmanlık yapar. Moskova Yazarlar Birliği üyesidir. Düzyazı ve tiyatro çevirileri yapar. Çevirdiği yazarlar arasında Aziz Nesin, Orhan Pamuk, Sabahattin Ali, Oktay Akbal, Bekir Yıldız ve diğerleri bulunmaktadır. *Beyaz Kale* dışında Orhan Pamuk'un çevirdiği eserleri arasında; *Kara Kitap* ve *Benim Adım Kırmızı* yer almaktadır. *Beyaz Kale*'nin ilk çevirisini yapan kişidir. Kitap ilk olarak Fyonova çevirisiyle çevirmenin ölümünden bir yıl sonra T. Ye. Mihaylova-Mogilnitskaya tarafından "İnostrannaya Literatura" (Иностранная Литература) dergisinin üçüncü sayısında yer alır. Kitap olarak ise birinci ve ikinci baskısı 2005 ve 2007 yıllarında çıkar. Böylece Türkiye'de 1985 yılında çıkan eser, Rusçaya ilk olarak 2004 yılında -kendi ülkesinde basıldıktan on dokuz yıl sonra kazandırılmış olur.

Mihail Şarov (1978-) ise Moskova Devlet Dilbilim Üniversitesi Doğu Dilleri bölümünde kıdemli öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Başta National Geographic olmak üzere bazı dergiler için (İngilizceden) makaleler çevirir. Orhan Pamuk'un *Benim Adım Kırmızı*, *Beyaz Kale*, *Cevdet Bey ve Oğulları*, *İstanbul: Hatıralar ve Şehir*, *Veba Geceleri* ve *Kara Kitap* eserlerini Rusçaya kazandırmıştır. Şarov, Türk edebiyatından Burhan Sönmez'in *İstanbul İstanbul* adlı romanını da Rusçaya çevirmiştir.

Her iki çevirmen de Rusça dil normlarını karşılayan bir çeviri ortaya koymuştur. Şarov'un çevirisi yeniden çeviri kapsamındadır. Fyonova'nın ardından Şarov'un Orhan Pamuk'un eserlerini yeniden çevirmeye ihtiyaç duymasında Fyonova'nın çevirisinin genellikle kapsamlı eserlerin kısaltılarak yayımlandığı "İnostrannaya Literatura" da yer alması etkili olabilir. Şarov kaynak metni çeviri metinle kıyasladıktan sonra eksik kısımları tamamlama, Rus okura metnin tam bir çevirisini sunma ve içeriği yazarın üslubuna yakın bir ifadeyle dile getirme gayesi gütmüş olabilir. Aynı süreçler her iki çevirmen tarafından çevirisi yapılmış olan *Benim Adım Kırmızı* eserinin çeviri geçmişinde de görülmektedir (karşılaştırma için bkz. Çılaşvili Gordeyeva, 2021).

Ayrıca bu durum eserlerin çevrildikleri dönem ve çevirmenlerin dil üslup farklılıklarıyla ilişkilendirilebilir. Fyonova eseri çevirdiğinde altmış beş yaşında iken Şarov eseri otuz sekiz yaşında iken çevirmiştir. Bu bağlamda iki çevirmen arasındaki kuşak farkı da göz önünde bulundurulduğunda, dilin duygusunu, başka bir ifadeyle dildeki ahengi, güzel ve yüce olamı çeviriye yansıtırken gösterişli kelimeleri, dil yapısındaki estetik ifade araçlarını (tonlama, ritim, ahenkli kelime kullanımı, ünlemler vb.) kullanmaktan çekinmeyen estetik bir çeviri dilinden sade bir çeviri diline geçiş olduğu gerekçe olarak gösterilebilir. Şarov, çağdaş Rusçayı tercih etmiş ve dilde sadeleştirmeye gitmiştir. Bu da okuyucu ile arasındaki mesafenin kılınmasını sağlamıştır.

3.5. İthaf

Beyaz Kale romanı, Orhan Pamuk'un *Sessiz Ev* romanındaki Faruk Darvinoğlu'nun kız kardeşi olan Nilgün Darvinoğlu'na yönelik bir ithafla başlar: "İyi insan, iyi kardeş Nilgün Darvinoğlu (1961-1980) için". Eserin sözde

girişi gibi bu sözde ithaf da yazarın iki eseri birbirine bağladığı “çerçeve hikâye” tekniğinin kullanımının göstergesidir. Ayrıca ithaf ve giriş bölümlerinde *Sessiz Ev* romanına yer verilmesi söz konusu romanı da bir yanmetin ögesi kılmıştır.

3.6. Epigraf

“Epigraf kitabı temsil eder, anlamını, bazen karşı anlamı aracılığıyla verir, indirger, özetler. Ama epigraf, her şeyden önce bir çığlıktır, tam olarak başlamadan önce konuşmanın tam öncesinde boğaz temizlemek, bir prelüd veya bir manifestodur” (Genette’den aktaran Olgun & Pınarbaşı, 2022, s. 1759.). Epigraf “yazarın bakış açısı yapısının temelini oluşturan derin düzeydeki bir kodlama birimi, edebi eserin bir parçası olarak kabul edilir. Epigrafın doğru anlaşılması, okuyucunun, yazarın onu kullanırken başvurduğu arka plan bilgisine bağlıdır” (Mohnaçeva, 2017, ss. 131-136). Eserin başında yer alan “Alakamızı uyandıran bir kimseyi, bizce meçhul ve meçhullüğü derecesinde cazibeli bir hayatın unsurlarına karışmış sanmak ve hayata ancak onun sevgisiyle girebileceğimizi düşünmek bir aşk başlangıcından başka neyi ifade eder?” (Marcel Proust’tan çeviren Y. K. Karaosmanoğlu) epigrafı arka fonda Orhan Pamuk’un romanlarında izleklerini bulabileceğimiz esrar, gizem konusuyla bağlantılıdır. Bu konu yazarın hemen hemen her eserinde olay örgüsüne veya kahramanın karakterine işlediği bir motiftir. Hocanın “meçhul” ve “gizemli” gördüğü Batı, Hoca için adeta bir tutku haline gelmiştir. Hocanın silah üretimi için gösterdiği çaba, padişahın peşinde yararlı bir şeyler yapma arzusuyla geçirdiği zaman, vebaya çare araması vb. onda adeta bir “aşk” gibidir, hayatını anlamlı kılan, sürekli olarak öğrenmeye yönelik bilgi açlığı içinde olmanın doğurduğu “aşk”. Bu noktada Proust’un sözü eserdeki gizemli yanın, tutkunun ve meçhullüğün temsili sözü olarak yer almıştır.

3.7. Çevirmen Notları ve Bölüm Sayısı

Atıflar, dipnotlar ve çevirmen notları da metni biçimlendiren yanmetinsel unsurlardandır. John Barth’ın *Dunyazadiade* adlı eseri bu duruma güzel bir örnektir. Eser çok sayıda atıf ve dipnot içerir. Bir metnin sınırları çerçevesinde bir romandan diğere geçiş, okuyucunun, eserin anlamına derinlemesine inmesini, yazarın okuyucuda tüm yapıtıyla iletmek istediği, kendine özgü bir dünya tablosu yaratmasını sağlar (Olizko, 2008, s. 72).

Sessiz Ev romanının sonunda yer alan “Orhan Pamuk ve Romanlarına Dünyadan Övgü” başlığı altında John Updike’in “The New Yorker” da yer verdiği “İçe dönük düşüncesinin arabeskleriyle, Orhan Pamuk bize Proust’u hatırlatıyor. Çok zekice.” (Pamuk, 1995, s. 339) yorumu yer almaktadır. Çalışmada yukarıda değinilen konu, yazarın Proust’un sözünü eserle bağlantı içinde ve esere ilmikleterek ele alması nedeniyle yabancı basında da ses getirmiştir.

Rusça kitaplarda genellikle dipnotların yerine eserin sonunda çevirmen notları yer alır. Bu uygulamanın temelinde okuyucu ile eser arasına girmemek, akıcılığı bozmamak amaçlanmış olabilir. Açıklamalar çevirmenin tamamen bağımsızlaştığı, sesini daha çok duyurduğu ve okura daha da yaklaştığı yerlerdir. Özlem Berk (2005, s. 107) çevirmen notlarına yönelik;

“... çevirmenin yararlı olacağını düşünerek çeviri metne eklediği bilgiler. Bu notlar, çevrilemez görünen kültür ya da uygarlığa ait öğeleri ya da çevirmenin erek kitleye yabancı geleceğini düşündüğü özellikleri açıklamak için kullanılacağı gibi çevirmenin aldığı kararları savunması için de kaleme alınabilir ve genellikle dipnotlar ya da sonnotlar olarak sayfanın ya da metnin sonuna eklenirler. Özellikle yazınsal metinlerde metnin akıcılığını engelleyeceği gerekçesiyle çevirmen notlarının kullanılması tartışmaya açıktır”

açıklamasını yapmıştır. Açıklama notlarındaki –özellikle de kültürel unsurlar- erek okurun zihnindeki kavramsal boşluğu doldurmak için birer araçtır. V. Fyonova çevirmenliğinde 2005 ve 2007 yıllarında çıkan baskılarda 68 çevirmen notu, M. Şarov’un 2016 yılında çıkan iki farklı baskıda ise 29 çevirmen notu yer almaktadır. Notlar eserde adı geçen şehir ve yer adları (Gebze, İstinye, Topkapı Sarayı, Konya, Edirne vd.) ya da Osmanlı İmparatorluğu döneminde kullanılan unvan (şehzade, valide sultan, Şeyhülislam, yeniçeri, imam vd.), kültürel unsurlar (boza, muhallebi, mintan, karagöz ve hacivat, ud vd.), Müslümanlığa özgü kelimeler (fetva, iftar, ramazan, ezan vd.) veya özel isimler (Ahmed Paşa Tarhuncu, Taküyiddin, Köprülü Mehmed Paşa vd.) gibi kelimelerdir. V. Fyonova’nın çok sayıda açıklamaya yer vermesinin temelinde çevirmen görünürlüğünü arttırma¹ ve çevirmenin okuyucuyu yazara götürme isteği yer alıyor olabilir. M. Şarov’un çevirmen notlarındaki sayının V. Fyonova’ya göre kısmen az olmasının temelinde ise yazarı dokunulmaz kılma, esere ve yazara müdahalede bulunmama yaklaşımı gütmeye düşüncesi olasıdır.

Kaynak dilde kitap on bir bölüm ve “Beyaz Kale Üzerine” başlıklı bölümden oluşurken, Rusça çevirilerinde “Beyaz Kale Üzerine” bölümü yer almamaktadır. “Beyaz Kale Üzerine” başlıklı bölüm yazarın eseri yazarken hangi kaynaklardan, kahramanlardan beslendiğini, yapmış olduğu araştırmaları, yazılış aşamalarını vb. içeren, kitabın zemininde yer alan malzemeleri sunması nedeniyle çekirdek metin kadar önemli ve metnin bütünleyicisidir. Bu bölümden haberi

¹ Çevirmenin görünürlüğü kavramıyla ilk kez 1995 yılında Amerikalı çeviribilimci Lawrence Venuti’nin “Çevirmenin Görünmezliği” (The Translator’s Invisibility) başlıklı kitabında karşılaşılmıştır.

olmayan Rus okurun bölüm içeriğinden mahrum kalması, eserin derinliklerinde yatan yazar hayatının izlerini, yazarın etkilendiği kahramanların gölgesini tanımayan okur için yapbozun eksik parçası olarak kalmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Eseri algılama ve değerlendirmede kestirme bir yol haritası sunan yanmetin unsurları bir ulusun bakış açısı, zihniyeti hakkında fikir veren kültürel kodların çözülmesinde belirleyici olmuştur. Yanmetinsel unsurlarda çeviri eserlerde özellikle ön kapaklar yazarın erek kültürde dolaşım yolculuğundaki duraklardan biridir. Bu çalışmada incelenen *Beyaz Kale* eserinde bazı kapaklarda oryantalist desenler, Osmanlı kıyafetleri içinde eser kahramanları, Müslümanlığın simgesi cami, kubbeli yapılar gibi görseller kullanılarak eserin geçtiği Osmanlı dönemi ön plana çıkarılmıştır. Bazı kapaklarda ise eserin mistik yönüne vurgu ikiz- benzer teması ve yazarın hemen hemen her eserinde karşılaştığımız gizem ve esrar vurgusu kapaklara taşınmıştır. Kapaklar, çevirisi yayımlanan ülkenin güç dengesi konusunda da kopya verir. İncelenen dört farklı baskıda ön veya arka kapakta çevirmen adı yer almamaktadır. Bu durumun çevirmen görünürlüğüne ket vurduğunu söylemek mümkündür.

Çevirmene bırakılan açıklama notları çevirmenle erek okuyucu bağıni güçlendirerek onların temasta olmalarını ve iletişime geçmelerini sağlamıştır. Çeviri serüveninde çevirmen farklı sözlük (etimolojik, açıklamalı vb.) ve kaynaklara (Osmanlı dönemi kitapları vb.) başvurmak zorunda kalmış olabilir. Bu notlar çevirmenin kaynak metni kavrayabilme ve derinlemesine inceleyebilme çabasını da beraberinde getirir. Yer adları, Osmanlı döneminde kullanılan unvanlar, kültürel unsurlar gibi kelimelerin açıklamasının yer aldığı çevirmen notlarında ise M. Şarov'a kıyasla V.B. Fyonova'nın çevirisinde daha fazla çevirmen notu yer almaktadır. V.B. Fyonova'nın çok sayıda açıklamaya yer vermesi çevirmen olarak kendisini daha görünür kılma veya erek okurun okuma deneyimini, olası boşlukları öngörerek yönlendirme eğiliminden kaynaklanıyor olabilir. Ayrıca bu durum Rus okuru Orhan Pamuk'a, Türkiye'ye götürme, aşına kılma ya da yakınlaştırma çabasının bir göstergesi olabilir. M. Şarov'un çevirmen notlarının az sayıda olmasının temelinde ise; yazarı dokunulmaz kılma, esere ve yazara müdahalede bulunmama yaklaşımı yatıyor olabilir.

Çeviri eserlerde kaynak dilde eser sonunda yer alan "Beyaz Kale Üzerine" bölümü yer almamaktadır. Yazarın hayatından ve okuma geçmişinden izlerle oluşturulan bu bölümün Rus okura ulaşmaması, okurun Orhan Pamuk'un *Beyaz Kale* eserinin yazılış evresini öğrenmeden, yazarın kendisinde izler bırakan kahramanları tanımadan, eserin yorumlanma ve analiz evrelerinde eksikliğe neden olmuştur.

Betimleyici yöntemle ele alınan bu çalışmada yanmetinsel unsurlar çeviri eserin erek okur kitesini yönlendirmek üzere kullanılmıştır. Eseri algılama ve değerlendirmede kestirme bir yol haritası sunan yanmetin unsurları ayrıca bir ulusun bakış açısı, zihniyeti hakkında fikir veren kültürel kodların çözülmesinde belirleyici olmuştur. Yanmetinsel unsurlarda çeviri eserlerde özellikle ön kapaklar yazarın erek kültürde dolaşım yolculuğundaki duraklardan biridir. Kapaklar, çevirisi yayımlanan ülkenin güç dengesi konusunda da kopya verir. İncelenen dört farklı baskıda ön veya arka kapakta çevirmen adı yer almamaktadır. Bu durumun çevirmen görünürlüğüne ket vurduğunu söylemek mümkündür.

Her iki çevirmen de Rusça dil normlarını karşılayan bir çeviri ortaya koymuştur. V. B. Fyonova'dan sonra M. Şarov'un eserin yeniden çevirisine ihtiyaç duymasında, iki çevirmen arasındaki kuşak farkı da göz önünde bulundurulduğunda, estetik bir çeviri dilinden açıklayıcı ve sade bir çeviri diline geçiş olduğu gerekçe olarak gösterilebilir. Dildeki söz konusu sadelik tutumu M. Şarov'un çevirisinde yanmetinsel unsurlardan çevirmen notlarına da yansımaktadır. İki çeviri arasındaki zaman diliminin fazla olmaması çeviride toplumdilbilimsel boyutun etkisinin dışarıda kaldığını göstermektedir. Bu nedenle çevirmenlerin ortaya koyduğu çeviri tutumlarındaki farklılığın bireysel çeviri kararlarının bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür. Ödüllü ve başarıya ulaşmış her eserin çevirisi, erek dildeki yayınevini ticari getirisini garantilediği anlamına gelmektedir. İki çevirmenin Orhan Pamuk'u seçip eserlerini Rusçaya çevirme eğilimlerinin temelinde ekonomik bir gerçeklik olarak ticari kaygı yer alıyor olabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Finansal Destek: Yazar finansal destek beyan etmemiştir.

Peer Review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: Author declared no conflict of interest.

Financial Disclosure: Author declared no financial support.

Yazarların ORCID ID'leri / ORCID IDs of the authors

Nuray Dönmez 0000-0002-3983-4227

KAYNAKLAR / REFERENCES

- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası ilişkiler*. İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Aktulum, K. (2011). *Metinlerarasılık // Göstergelerarasılık*. Ankara: Kanguru Yayınları.
- Balcıoğlu, D. N. (2020). *Türk edebiyatında ve Orhan Pamuk romanlarında doğu-batı sorunu* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Baturlar, Ş. S. ve Yaylagül, L. (2019). Kültürel süreklilik bağlamında Türk halk kültüründe mavi/turkuaz mavisi ve nazar boncuğu. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (AKİL)*, (31), 665-688.
- Borbotko, L. A. (2011). O razgraničenii ponyatiy "metatekst", "paratekst", "intertekst" i "sverhtekst". *Vestnik MGOU. Seriya «Lingvistika»*, (2), 19-23.
- Cihan, F. I. (2016). *Intertextuality as strategy in Orhan Pamuk's fiction: testing the limits of international recognition* (Yayımlanmamış doktora tezi). King's College, London.
- Çelik, Ö. (2008). *Kuramsal metinlerin çevirisinde yanmetinler ve işlevleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Çılaşvili Gordeyeva, Ye. Ş. (2021). Sravnitelny analiz dvuh russkih perevodov romana Orhana Pamuka "Benim Adım Kırmızı" (Minya Zovut Krasny / İmya Mne Krasny). *Aktualniye Voprosi Perevodovedeniya i Praktiki Perevoda. Mejdunarodnyy Sbornik Nauçnyh Statey*, (11) 171-180. Nijniy Novgorod: İzdatelstvo OOO "ALBA".
- Fidan, G. G. (2012). Sindbâdnâmelerden hareketle çerçeve hikâye geleneğinde metinlerarasılık: Tût hikâyesi örneği. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (8), 67-88.
- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of interpretation*. (J. E. Lewin, Çev.). Cambridge University Press. Gruzdeva, Y. (2017). Vzaimodeystvie kulturni vostoka i zapada v romane Orhana Pamuka "Belaya Krepost". *Vestnik Kazguki*, (2), 76-79.
- Kansu Yetkiner, N., Duman, D. ve Aşvaroğlu, M. (2018). Çevirmen neredesin? Çocuk edebiyatı yanmetinlerinde çevirmenin kılıcı rolü. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 17-34.
- Kunduracı, G. ve Dayanç, M. (2021). Orhan Pamuk romanları temelinde metinsel-aşkınlık ilişkileri terminolojisine bir katkı: Özgönderge-metin, özgöndergeleştirim, özalıntı, içalıntı kavramları. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları (DEA)*, (24), 169-192.
- Laboratoriya fantastiki. (t.y.). Orhan Pamuk Belaya Krepost. Erişim adresi: <https://fantlab.ru/edition213075>.
- Lotman, Yu. M. (1992). *Kultura i vzriv*. Moskva: Gnozis.
- Mohnačeva, O. V. (2017). Sposobi realizatsii paratekstualnih otnoşeniy v sovremennom romane («Taynaya istoriya» i «Şçegol» Donni Tartt). *KDPU*, 123-145.
- Olgun, G. M. ve Pınarbaşı, D. (2022). Çeviri eşikleri: Yan metinsel unsurlarda çeviri süreçleri ve çevirmenin sesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (31), 1748-1779.
- Olizko, N. S. (2008). Semiotiko-sinergetičeskaya traktovka parateksta (na materiale tvorčestva C. Barta). *Vestnik ÇelGU*, (3), 71-75.
- Olizko, N. S. (2010). Paratekst Viktora Pelevina. *Vestnik Nijnevartovskogo Universiteta*, (3), 61-66.
- Özlem Berk, Ö. (2005). *Kuramlar ışığında açıklamalı çeviribilim terimcesi*. İstanbul: Multilingual.
- Pamuk, O. (1994). *Beyaz kale*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (1995). *Sessiz ev*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2003). *Kara kitap*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Atf biçimi / How cite this article

Donmez, N. (2023). Yanmetin-çeviri ilişkisi bağlamında Orhan Pamuk'un Beyaz Kale eserinin Rusça çevirileri. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi - Istanbul University Journal of Translation Studies*, 19, 15-26. <https://doi.org/10.26650/ijuts.2023.1373585>